Heraclitus' spreuken

Onder de antieke filosofen is Heraclitus (ca. 500 v.C.) een van de meest ongrijpbare. Van zijn werk zijn uitsluitend fragmenten over, die door hun compactheid en vaak gesloten karakter de lezer niet zelden voor raadsels stellen. Niet voor niets kreeg hij al in de oudheid de bijnaam *ho skoteinos*, de ‘duistere’.

Het ligt voor de hand dat dit werk op zeer uiteenlopende wijzen is geïnterpreteerd. Met de nieuwe Ambo-uitgave van Heraclitus door Cornells Verhoeven is dit nu ook voor de Nederlandstalige lezer duidelijk te constateren. Immers, sinds een aantal jaren is een uitgave van Heraclitus beschikbaar in de Baskerville-serie van Athenaeum, Polak & Van Gennep, bezorgd door J. Mansveld. Beide heren zijn hoogleraar in de antieke wijsbegeerte, aan respectievelijk de Universiteit van Amsterdam en die van Utrecht. Geografisch bevinden ze zich dus vlakbij elkaar. Maar hun werkwijzen lopen zeer ver uiteen: men behoeft geen specialist te zijn om te constateren dat hun Heraclitus-uitgaven radicaal verschillen.

Mansvelds methode is ogenschijnlijk ingrijpend. Hij beschouwt de bewaarde fragmenten als snippers van een groter werk, en deelt ze op een systematische manier in, onder noemers als ‘kennisleer’, ‘kern van de leer’, ‘ethiek’ of ‘politieke filosofie’. Binnen die ordening plaatst hij de fragmenten, voorzien van vertaling en kort commentaar. Verhoevens aanpak is ogenschijnlijk bescheiden. Anders dan Mansveld ziet hij de fragmenten als min of meer losstaande aforismen. Hij drukt ze achter elkaar af, met vertaling, in een feitelijk willekeurige volgorde (op alfabetische volgorde van de auteurs die de fragmenten overgeleverd hebben). Vervolgens geeft hij niet minder dan twintig interpreterende essays, met titels als: ‘de voorgangers’, ‘goden en mensen’, ‘zoeken en vinden’, ‘kinderen’ en ‘de maat van de zon’.

Twee totaal verschillende boeken dus, al was het maar qua omvang: dat van Verhoeven is maar liefst twee maal zo dik. Maar de eerste indrukken daarbij bedriegen. Mansveld grijpt wel in door het stellen van een kader, maar in feite schept hij juist ruimte voor de lezer om zelf verder te interpreteren. Vooral de direct toegevoegde informatie maakt dat mogelijk. Verhoeven lijkt wel bescheiden door de fragmenten niet in een systeem te presenteren, maar maakt de lezer in feite van zich afhankelijk. Van de ongeordende lijst ‘spreuken’, los van context of commentaar, kan de lezer helemaal niets maken zonder de essays van Verhoeven. Men zou dus samenvattend kunnen stellen dat de lezer de keus heeft tussen Heraclitus gepresenteerd door Mansveld, of Verhoeven *naar aanleiding van* Heraclitus.

Het is overigens onbegrijpelijk dat Verhoeven niet de laatste uitgave van zijn collega heeft gebruikt. Hij vermeldt en hanteert die van 1979, in plaats van de herziene uitgave uit 1987. Vrijwel al zijn citaten van Mansveld kloppen hierdoor niet meer, wat minstens storend is te noemen.

Verder vind ik het jammer dat Verhoeven geen nieuwe Heraclitus-fragmenten heeft opgenomen (in 1988 werden twee nieuw gevonden fragmenten over de maan gepubliceerd.)

Desondanks zal Verhoevens uitgave ongetwijfeld veel mensen een plezier doen. Het is, als met zoveel dingen, uiteindelijk vooral een kwestie van smaak. Verhoevens manier van filosoferen is losser, meer essayistisch van karakter dan de meer filologisch gegrondveste aanpak van Mansveld. Wie zich langzaam al lezend op weg naar Heraclitus wil laten leiden, kan in de nieuwe uitgave goed terecht. Voor de anderen blijft Mansvelds editie van onverminderd belang.

□ Vincent ***Hunink***

Heraclitus, *Spreuken, vertaald, ingeleid en toegelicht door Cornelis Verhoeven*, Ambo, Baarn, 1993, 152 pp., BEF 790 / *f* 39,50.